

Розділ 1

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ ТА ГАЛУЗЕЙ

УДК 330.362

Мікловда В.П., Кубіній Н.Ю., Кубіній В.В.

КЛАСТЕР ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ РЕСУРС ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У статті розкрити основи теорії потенціалу, висвітлена сутність потенціалу агропромислового комплексу національної економіки, показано місце інноваційного потенціалу у складі стратегічного, який визначає конкурентоспроможність національної економіки. Показано значення кластера для формування стратегічного потенціалу агропромислового комплексу України з позиції логіки його формування і з позиції компонентної будови. Розкрито роль приватно-публічного партнерства та наведена характеристика його функцій в раціональному функціонуванні кластера. Висвітлені принципи приватно-публічного партнерства, серед яких базове місце займає принцип синергії.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, національна економіка, кластер, інноваційний потенціал, публічно-приватне партнерство.

ВСТУП

Основною метою програми формування інноваційних кластерів в умовах агропромислової інтеграції є створення нової якості життя населення країни на основі впровадження техніко-технологічних та гуманітарно-інституціональних інновацій.

Кластер в агропромисловому комплексі виконує важливу економічну функцію, яка полягає у забезпеченні більш раціонального використання ресурсів. При цьому кластер використовує механізми економії ресурсів знань та ресурсів часу, тобто таких видів ресурсів, які мають найвищу ціну і є вкрай обмеженими. Знанієві ресурси знаходять більш ефективні способи використання через їх трансфер між учасниками кластера.

Ресурси часу використовуються більш раціонально внаслідок скорочення часу руху інформації між учасниками кластеру; збільшення рівня її транспарентності внаслідок спільних технологій її формування та використання; побудови внутрішньої мережі комунікацій. Таким чином кластери як сучасна форма організації бізнесу

забезпечує формування орієнтованої на ефективність моделі національного господарства.

Проблемам кластеризації національної економіки присвятили праці багато дослідників. Так Ю.Владимиров розглядає сутність та значення кластерів як сучасної форми активації інноваційного потенціалу, характеризує основні принципи формування сучасних кластерів. В.Третяк приділяє особливу увагу методичним підходам до формування кластерів, виділяючи основні стадії їх побудови. Є.Черевиков надає статистичне обґрунтування важливості функціонування кластерів в закордонних економіках. Але алгоритмам формування кластерів в агропромисловий комплекс та механізмам приватно-державного партнерства в межах кластера приділено недостатньо уваги.

Метою статті є обґрунтування пропозицій щодо посилення процесів формування кластерів в умовах агропромислової інтеграції та використання сучасних механізмів їх активізації.

В процесі роботи над статтею були використані такі методи як абстрагування, аналізу та синтезу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Потенціал як економічна категорія знаходить своє відображення у гносеологічному та структурному напрямках економічних досліджень. У гносеологічному плані потенціал визначається у складі інструментарію дослідження розвитку економічних систем без врахування його змістового навантаження. Структурний напрям передбачає

© Мікловда Василь Петрович, д.е.н., проф., член-кор. НАН України, завідувач кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, вул. Університетська, 14

Кубіній Наталія Юрївна, к.е.н., проф. кафедри економіки підприємства ДВНЗ «УжНУ», e-mail: bsc10@mail.ru

Кубіній Володимир Володимирович, викладач кафедри менеджменту Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, e-mail: bsc10@mail.ru

визначення сутності потенціалу та характеристику його складових. Саме структурний підхід до визначення сутності інноваційного потенціалу надає можливість окреслити його компонентну будову, що дозволить в подальшому побудувати систему стратегічного управління ним.

Термін «потенціал» має латинське походження, етимологічне дослідження якого надає можливості дуалістичного його трактування в залежності від бачення, концепції його дослідників стосовно сутності потенціалу. Етимологія терміну викликала панування у дослідженні категорії «потенціал» двох концепцій (предметної та дійової).

По-перше – це предметна концепція значення потенціалу як сили, запасів, джерел, ресурсів. Крім предметного значення термін «потенціал» вже за своїм змістовим наповненням передбачає перспективність досягнення цілей носія у процесі його, носія, діяльності.

Поняття потенціалу з цих позицій використовується як сила, яка буде задіяна в процесі діяльності носія потенціалу; потужності, які мають певний запас і будуть використані в певних умовах для досягнення конкретних цілей; можливості, якими володіє носій потенціалу і які можуть бути реалізовані у майбутньому. В межах предметної концепції потенціал розглядається або як набір засобів, або як обсяг певної продукції, або в іншій предметній формі визначений результат.

До концепції, яка підкреслює функціональне, дійове значення потенціалу, відносяться підходи, які головною властивістю потенціалу вважають необхідність його використання. Лише функціонуванням складових потенціалу в процесі їх залучення у господарську діяльність може бути досягнута мета розвитку господарської системи. Аналіз наведених вище теоретичних положень стосовно сутності та складу інноваційного потенціалу дозволяє визначити, що при широкому спектрі підходів у складі потенціалу виділяється його ресурсна компонента та компонента здатності системи потенціалу до самоорганізації. При цьому залишився поза увагою той факт, що потенціал не існує без його функціонування, без діяльності. Саме в процесі залучення у господарську діяльність потенціал набуває певної форми та розмірів. З цих позицій інноваційний потенціал має дві площини прояву (сферу діяльності та процесну площину), які при системному підході набувають форми підсистеми (функціональної підсистеми та процесної підсистеми).

Діяльність являє собою набір дій, функцій, при здійсненні яких суб'єкт взаємодіє з навколишнім оточенням і тим самим намагається досягти поставленої мети. Інноваційна діяльність – діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Суб'єктом інноваційної діяльності виступають окремі особи, організації, галузі, регіони, які залучені до створення та розповсюдження інновацій. Потенціалом інноваційної діяльності виступають головним чином

ресурси, здатності та компетенції її суб'єктів (інноваційні ресурси) та потенціал функцій, які здійснюються в процесі залучення та використання інноваційних ресурсів. На кожному етапі функції інноваційної діяльності можуть розрізнятися, але при нелінійній моделі інноваційного процесу на будь-якому етапі присутні такі функції інноваційної діяльності: креативна, в результаті якої генеруються нові знання, нові ідеї; функція соціалізації нових знань.

Інноваційна діяльність нерозривна з інноваційним процесом, в ході якого діяльності на окремих його етапах забезпечується взаємозв'язком через різні важелі управлінського впливу в системі загального управлінського механізму.

Інноваційний процес являє собою послідовність змін науково-технічного, технологічного, управлінського та організаційного характеру, які виникають в процесі створення та реалізації інновацій. Іншими словами, інноваційний процес – це алгоритм перетворення нової ідеї на економічно або суспільно значущу вигоду. У свою чергу, кластер виступає як стратегічний ресурс розвитку агропромислового комплексу національної економіки у двох ракурсах: процесному та компонентному. При процесному підході доцільно розглянути етапи формування кластера, що суттєвим чином впливає на його подальшу ефективність. Компонентний підхід дозволяє визначити якісний склад учасників, що забезпечує оптимальну структуру кластеру.

Загальноприйнятого алгоритму формування кластерів наукова думка та практика не запропонували. Існують різні рекомендації стосовно основних стадій, які проходить процес формування кластерної організаційної структури. Так, Ю.Владимиров та В.Третьяк пропонують виділяти 5 стадій становлення кластера [2]: 1. Агітація та мотивація потенційних учасників. На цьому етапі здійснюються ініціативи, які спрямовані на допомогу бізнесовим суб'єктам виявити критичну масу малих та середніх підприємств, що мають схожі проблеми, а бізнесменам зрозуміти переваги кластерної форми організації діяльності. Рекомендовано протягом першого етапу сформувати групу прибічників формування кластера. 2. Розробка стратегії кластера. На цьому етапі розробляється стратегічний план, формулюється організаційна структура кластера. 3. Стадія пілотного проекту. Метою даного етапу є розробка технології взаємодій в межах кластеру, що створюється. Пілотний проект доводить ефективність кластерної форми організації бізнесу, його можливу довготривалу життєздатність. 4. Період реалізації стратегічного проекту. На даній стадії відбувається об'єднання ресурсів, створення нових підприємств, впровадження оригінальних технологій та підготовка загального для кластера тренда. 5. Стадія саморегулювання. Дана стадія передбачає повну незалежність кластера і відсутність підтримки з боку органів влади.

Даний алгоритм містить декілька методичних помилок. По-перше, в кластер агропромислового

комплексу можуть входити підприємства, які об'єднані не схожими проблемами бізнесу, а стратегічною спрямованістю, діловою ідеологією та вміннями працювати в «команді» з іншими підприємствами. По-друге, вказані стадії характерні більшою мірою для ініціативи створення кластерів «з гори-вниз», тобто за ідеями керівників країни, регіонів чи галузей. За класичною методикою, кластер формується в залежності від наявності «сили при тяжіння», в якості якої виступає певний діловий інтерес чи група інтересів. Тому основною функцією владних структур є забезпечення інформації, спілкування, навчання представників підприємств, в процесі яких й формується бачення можливостей та переваг кластерної інтеграції.

Етапи формування кластерів мають багатоваріантну основу в залежності від методології, яка покладена за основу. Так, В.Буданов вважає, що процес зародження та еволюції виражається послідовністю зміни протилежних якостей, до яких віднесено хаос та порядок. Цей процес представляє собою чергування станів хаосу (деструкція та зникнення структури) та порядку (самоорганізації). Виходячи з цього, вказаним автором виділені чотири стадії розвитку будь-якої організації, які можливо екстраполювати на процес формування кластеру: 1. Етап стаціонарного впорядкованого рівноважного функціонування. 2. Етап переходу «порядок-хаос». 3. Етап переходу «хаос-порядок». 4. Етап стаціонарного функціонування порядку [1].

Для першого етапу характерним є докластерний порядок функціонування підприємств. При створенні кластерів проходять етапи «порядок-хаос», коли можуть мати місце конфлікти між учасниками та організаційна дисгармонія, і «хаос-порядок», потягом якого будуватиметься система взаємодії та взаємовідносин в межах кластера. Відповідно останній етап характерне для ефективно функціонуючого кластера.

Створення національних інноваційних кластерів агропромислового комплексу буде мати більшу економічну та соціальну ефективність при участі держави та застосуванні механізмів публічно-приватного партнерства (ППП), яке представляє, за визначенням ООН, форму організації бізнесу між державною та приватною сторонами, яка дозволяє реалізувати суспільно значущі проекти у різних сферах інфраструктури більш ефективним шляхом, ніж можна досягти ймовірними партнерами поодиночці, та передбачає спільне інвестування матеріальних і нематеріальних активів.

Економічна ефективність виражається в дії синергійного ефекту, що впливає вже з наведеного вище визначення ООН. Це означає, що спільні дії приватного підприємства та публічної структури забезпечать більшу віддачу від використання майна, у порівнянні з індивідуальною діяльністю.

Додаткова економічна ефективність призводить до появи додаткового економічного ефекту. Так, внаслідок партнерських зусиль буде додатково створені робочі місця, збільшиться база оподаткування та загальна сума надходжень до

бюджету, національний ринок наповниться додатково товарами, що вплине на їх ціну, а відповідно дозволить задовольнити попит населення.

Дані світового банку стверджують, що протягом 1990-2009 рр. обсяги інвестицій приватного бізнесу у складі ППП в країнах, що розвиваються, склали 1,5 трл. дол. США. Лідерами у структурі приватного фінансування інфраструктурних проектів названі Бразилія (17,8% загального підсумку), Індія (10,5%), Китай (7,4%), Мексика (6,4%), РФ (5,8%) [3].

Відмічені країни мали високі темпи економічного розвитку, підприємницький сектор знаходився на підйомі, а державні фінанси не мали гострих обструкцій формування та функціонування. Це говорить про можливість застосування ППП в якості ділового інструментарію не лише в кризових економіках, але й таких, які мають високі темпи розвитку. Разом з тим, основними причинами поширення ППП у світовій практиці виділені: невідповідність виробничої та соціальної інфраструктури сучасним потребам економіки; обмежені певною мірою державні ресурси фінансування інфраструктурних проектів; більші можливості досягнення стратегічних цілей розвитку та побудови національної конкурентоспроможності шляхом кооперації зусиль бізнесу, держави та суспільства; стимулювання інноваційної активності в країні через посилення конкуренції та конкурентного середовища.

Основним завданням ППП виступає більш ефективно залучення та використання фінансових ресурсів у пріоритетних сферах розвитку. Сучасними спеціалістами з питань державно-приватних партнерств пропонується розширити коло сфер їх застосування, що дозволить розповсюдити ефекти на інші види діяльності.

Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами в Україні пропонує такі проекти як «Енергія природи», «Відкритий світ» та інші проводити за участю як державного сектора, так і підприємницьких структур. При цьому слід відмітити, що досвід російських ППП доводить про встановлену практикою наступну приблизну структуру інвестицій у ППП: частка державних інвестицій в інфраструктурних проектах досягає 40%, в соціальних – 65% від загальної суми капітальних вкладень [3].

Внаслідок достатньо скрутною ситуації з фінансовим станом України доцільно більшою мірою залучати приватні інвестиції в агропромисловий комплекс. Це в свою чергу потребує створення системи преференцій для приватного учасника ППП у вигляді державних гарантів, пільгових кредитів, зменшення податкового навантаження.

При залученні механізмів ППП при створенні інноваційних кластерів, останні отримують додаткові переваги. Переваги мають два рівні. Перший – переваги учасників кластеру, приватних підприємств та державних організацій, які представляють інтереси суспільства. Другий – переваги для кластеру як цілісної структури, в межах якої здійснюється колаборизація державних та приватних інтересів, а

відповідно ї забезпечується зниження бюрократичних припонів у здійсненні підприємницької діяльності.

Є.Черевиков приводить наступні переваги підприємств від участі у ППП: доступ до закритих сфер економіки (транспортна інфраструктура, енергетика, зв'язок, житлово-комунальне господарство і т.д.); розширення можливостей для отримання кредитів під проект від вітчизняних та іноземних фінансових установ на основі державних гарантій; сприяння взаємодії бізнесу з органами влади (у тому числі з питань отримання ліцензій, дозволів, висновків наглядових органів і т.п.) за рахунок участі у проекті; підвищення статусу проекту за рахунок участі у ньому держави; створення позитивного іміджу компанії [3].

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буданов В.Г. Синергетическая методология / В.Г.Буданов // Вопросы философии. – 2006. – № 5. – С. 45 – 61.
2. Владимирюв Ю.Л. О классификациях кластеров предприятий / Ю.Л.Владимиров, В.П.Третьяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.riep.ru/works/almanah/0007/almanah0007_072-086.pdf
3. Черевиков Є.Л. Публічно-приватне партнерство : опорний конспект лекцій та робочі матеріали / Є.Л.Черевиков // Програма перепідготовки «Модернізація, інноваційний і технологічний розвиток регіонів у стратегії соціально-економічного розвитку України». – Київ, 2011. – С. 111 – 123.

Одержано 05.03.2014 р.

ВИСНОВКИ

Суспільство та його національна економіка від формування кластерів в агропромисловому комплексі можуть отримати такі преференції, як побудова відносин взаємодії та взаємної підтримки між державними інститутами та бізнесом в агропромислової сфері, що сприяє відкритості суспільства; підвищення якості життя в регіонах, де відбувається реалізація інноваційних проектів за участю держави та бізнесу; активізація процесу накопичення людського капіталу в регіональній та національних економіках та галузях агропромислового комплексу, що впливає на якість трудових ресурсів та загальний рівень національної економіки.